

Григорій Васянович
доктор педагогічних наук, професор
в. о. директора, Львівський науково-практичний
центр Інституту професійно-технічної освіти НАПН України,

**Філософія професійно-технічної освіти у Я-концепції академіка
Неллі Ничкало**

Постановка проблеми. Професійно-технічна освіта України переживає не кращі часи. Глибока соціально-економічна, політична й духовно-моральна криза надзвичайно негативно позначилася на її якісному розвитку, а також на кількісних показниках. Якісний розвиток будь-якого явища зумовлюється об'єктивними і суб'єктивними причинами. Що стосується об'єктивних причин, то вони безумовно знаходяться на перетині взаємовідносин України, Європейського і Світового співтовариства, виявляють себе через недосконалість державної політики щодо стану й реальних можливостей динамічних змін у цій царині, відсутністю сучасної нормативно-правової бази та ін. Натомість суб'єктивні причини зумовлені передусім значним рівнем некомпетентності багатьох управлінців сфери професійно-технічної освіти, їх низькою самосвідомістю, байдужістю і втратою самовідданості, покликанням служінню справі професійно-технічної освіти.

Кількісні показники знаходять свій вияв у “перекосах” освітньої піраміди. За даними вчених, потреба у робітничих кадрах, які мають професійно-технічну освіту, сьогодні сягає близько 73 %. Втім, потреба фахівців з вищою освітою перевищує будь-яку розумну міру, і фіксується 27 %. Натомість в житті все відбувається навпаки: понад 80 % учнів, які закінчили середню школу вступає до вишу. Отже, чисельність випускників, які хотіли б опанувати робочою професією – катастрофічно падає. До кількісних причин додаються й інші: зменшення кількості навчальних закладів ПТО, скорочення кількості майстрів виробничого навчання, низька заробітна платня педагогічного складу спричиняє розрив учителів із професійною освітою та ін. Розв'язанню цих та

інших надскладних проблем, присвятила своє життя і творчість Нелля Григорівна Ничкало – академік-секретар Відділення освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України.

Мета статті полягає у з'ясуванні головних складових філософії професійно-технічної освіти у Я-концепції академіка Неллі Ничкало.

Основний зміст викладу матеріалу. Ідея неперервної професійної освіти. Цій проблемі присвятили свої праці вітчизняні вчені: Г. Балл, І. Бех, С. Гончаренко, Т. Десятов, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, О. Отич, Л. Пуховська, В. Радкевич, Л. Хомич та ін. Цікаві дослідження у цьому напрямі здійснили зарубіжні вчені: С. Батишев, Х. Беднарчик, І. Вільш, О. Доринський, Ж. Делор, Ф. Джесан, М. Дюрко, С. Качор, С. Квятковські, Ф. Кумбе, П. Ленгранд, А. Мансбрідж, Т. Новацкі, В. Онушкін, Л. Турос, Е. Фор, К. Чарнецькі, Ф. Шльосек, П. Шукла та ін.

Аналізуючи сутність і зміст поняття “неперервна освіта” Н. Ничкало наголошує, що вона розглядається у різних аспектах. Зокрема, як:

- філософсько-педагогічна концепція, згідно з якою освіта трактується як процес, що охоплює все життя людини;
- важливий аспект освітньої практики на різних ступенях системи освіти, що репрезентує її як постійне цілеспрямоване освоєння людиною соціокультурного досвіду різних поколінь;
- принцип організації освіти на загальнодержавному та регіональному рівнях;
- принцип реалізації державної політики в галузі освіти;
- сучасна світова тенденція в галузі освіти;
- парадигма науково-педагогічного мислення [1, 10].

Натомість варто зазначити, що вчена робить акцент на освіті дорослих за межами базової освіти: оволодіння і підвищення професійної кваліфікації; перепідготовка у процесі зміни професії; освіта у процесі адаптації до соціальних і виробничих умов, що постійно змінюються; дозвіллева освіта тощо.

Завдяки змістовій наповненості і необмеженості в часі неперервна професійна освіта має можливості для виконання важливих функцій, а саме:

- *соціокультурної, розвивальної* (задоволення і розвиток духовних запитів особистості, створення умов для її постійного творчого зростання);
- *загальноосвітньої, компенсаторної* (усунення прогалин у базовій освіті, її доповнення новими знаннями, що з'являються в умовах інформаційно-технологічної революції);
- *адаптивної* (гнучка професійна підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації з метою оновлення професійного досвіду, здобуття іншого фаху завдяки постійним змінам на виробництві, розвитку теле- і радіокомунікацій, комп'ютерного доступу до інформаційних банків даних тощо);
- *економічної* (задоволення потреб держави, регіонів, різних галузей промисловості, сільського господарства і сфери послуг у конкурентоспроможних фахівцях, підготовлених до впровадження новітніх технологій, техніки тощо) [1, 11].

Досліджуючи різні концептуальні положення щодо неперервної професійної освіти Н. Ничкало обґрунтовує авторський підхід щодо визначення принципів неперервної освіти, її змістового наповнення, окреслення реальних шляхів її реалізації. Вчена доводить, що на міжнародному рівні *Концепція неперервної освіти* вперше розглядалася ще у 1965 р. на конференції ЮНЕСКО. Що ж стосується *неперервної професійної освіти*, то знаковою тут була Генеральна конференція МОП (1975 р.), яка ухвалила Конвенцію про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів та рекомендації щодо професійної орієнтації і професійної підготовки в галузі людських ресурсів [2, 156-159].

Сучасні вимоги щодо розвитку неперервної професійної освіти зумовили необхідність обґрунтування і прийняття Концепції Державного стандарту професійно-технічної освіти, розробленої під безпосереднім керівництвом академіка Н. Ничкало.

Так, згідно з цією Концепцією Державний стандарт професійно-технічної освіти ґрунтується на основі:

- принципів демократизації, гуманізації, неперервності, багаторівневості та наступності, відкритості, гнучкості та випереджального характеру освіти;

- принципу відбору та структурування змісту професійно-технічної освіти, обґрунтованого відбору змісту навчального матеріалу з урахуванням специфіки галузей промисловості, сільського господарства та сфери послуг;

- прогнозування результатів навчального процесу та його коригування на основі досягнень науково-технічного процесу та відповідних змін у технологіях виробництва, використання результатів наукових досліджень у цій галузі [3, 70-71].

На основі вивчення зарубіжного досвіду щодо розвитку неперервної професійної освіти, її стандартизації, Н. Ничкало виявила її прогресивні тенденції, визначила перспективи подальших порівняльних досліджень тощо. Усе це здійснювалося з головною метою, а саме – підвищити якість професійно-технічної освіти на сучасному етапі розвитку суспільства.

Якість професійної освіти залежить від багатьох чинників. Натомість академік Н. Ничкало серед інших головними визначає: *науку, інноваційність, випереджальність*. Під особистим керівництвом вченої досліджується багатоаспектна проблематика професійно-технічної освіти, яка передусім спрямована на підготовку робітничих кадрів. У найбільш широкому й ґрунтовному вияві це втілено у розробці Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти України (2004 р.), чому передував глибокий аналіз попереднього досвіду різних наукових установ та провідних науковців України й зарубіжних країн. У Концепції наголошується, що професійно-технічна освіта здійснює активний вплив на подальший розвиток економіки, забезпечує випереджальну професійну підготовку, наступність і взаємозв'язок усіх видів і рівнів професійної освіти. Науково-технічний прогрес, широке запровадження наукоємних, інформаційних технологій вимагають значного

підвищення якості професійної підготовки кваліфікованих робітників, її фундаменталізації та гнучкості [1, 85-86].

Зазначимо, що за десять років, які минули з часу прийняття Концепції багато що змінилось. Основні її положення втілено в життя, але слід визнати, що деякі її провідні ідеї ще очікують свого впровадження. Водночас, хочемо підкреслити, що динамічний, рвучкий характер, вболівання за стан розвитку професійно-технічної освіти постійно спонукає академіка Н. Ничкало до нових наукових пошуків. У своїх доповідях на Загальних зборах НАПН України, на засіданнях бюро Відділення освіти і освіти дорослих, Міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях, форумах вчена генерує нові ідеї, втілення яких у життя сприяє підвищенню якості професійно-технічної освіти. Діяльність наукових підрозділів Відділення освіти і освіти дорослих, якими безпосередньо керує академік Н. Ничкало, продовжує свій пошук за такими основними напрямками:

- дидактика професійної школи;
- професійна освіта дорослих;
- педагогічна майстерність у системі професійної освіти;
- психолого-педагогічні засади технології навчання у неперервній професійній освіті;
- становлення особистості фахівця в системі неперервної професійної освіти;
- неперервна професійно-мистецька освіта;
- професійні якості майбутнього кваліфікованого робітника;
- економічні чинники розвитку професійно-технічної освіти;
- сучасні інформаційні технології та їх застосування у закладах професійно-технічної освіти та ін. [4, 9-24].

Вчена наголошує на важливості, а) створення інтегральної наскрізної системи виявлення та залучення молоді до наукової діяльності на всіх етапах навчання та вдосконалення фахового рівня з метою збереження та нарощування національного наукового потенціалу; б) розроблення та запровадження нової системи атестації педагогів вищих навчальних закладів, яка передбачала б

неможливість їхньої позитивної атестації без належного науково-творчого доробку [5, 430-431].

У зв'язку з цим, зазначає Н. Ничкало, зростає значення спеціальних досліджень системи об'єктивних критеріїв оцінки ефективності і якості роботи навчальних закладів різних типів і форм власності, а також проблем економіки, освіти. Значно зростає потреба розвитку досліджень з методології, філософії освіти, котра обґрунтовує цілі та ідеали освіти, визначає зміст, на якому будується тип культури суспільства, забезпечується неперервна професійна освіта. Зростає значення дослідження сучасних технологій навчальної і педагогічної діяльності в різних освітньо-виховних системах, у закладах освіти різних типів і рівнів акредитації. Особливого значення набуває використання найновіших досягнень психологічної науки, вікової фізіології, психофізіології, соціології та інших наук про людину. Важливим тут є врахування індивідуальних відмінностей і здібностей дітей, підлітків, молоді і дорослого населення різного віку, а також специфіки різних педагогічних систем і підсистем.

Академік Н. Ничкало наголошує на тому, що “випереджувальна інноваційна розбудова національної системи освіти і науки як основи розвитку особистості, нації і держави, інтенсивні процеси модернізації освіти відповідно до світових тенденцій зумовлюють необхідність належного теоретичного і методичного забезпечення цієї широко планової діяльності, спрямованої на здійснення дослідницької роботи в галузі педагогічної і психологічної наук з пріоритетних напрямів. Вона має передбачати комплексне вивчення процесів виховання і розвитку людини впродовж життя, різних напрямів її освітньо-наукової, професійної, соціокультурної діяльності” [5, 434 – 435]. Вчена вважає, що впровадження інновацій в систему навчально-виховного процесу повинно бути тісно пов'язано з урахуванням загальної системи людинознавства, де головна роль належить гуманітарним наукам. Із наведеного в Я-концепції Н. Ничкало, рельєфно окреслюється ідея людиноцентризму.

Людиноцентризм. Проблема людини, її сутності й існування в матеріальному і духовному, моральному й естетичному аспектах, її розвитку і

призначення, її майбутнього, є найголовнішою з усіх. Принаймні так вважає академік Н. Ничкало. Людині, її вихованню й професійному зростанню повинні служити всі сфери суспільства, починаючи з виробничої і завершуючи духовною. Саме це є домінантою сучасного і майбутнього. Реально дивлячись на суспільне буття людини, вчена визнає факт відчуженості людини від суспільства, і навіть, людини від людини, людини від природи. Подолати цю відчуженість є можливим лише на шляху утвердження справді демократичних, гуманістичних відносин, де б людина почувалася вільною, реалізованою, мала б необмежені можливості для свого особистого розвитку. Ця фундаментальна позиція академіка Н. Ничкало знайшла своє відображення у багатьох наукових працях, зокрема в публікаціях “Проблеми підготовки виробничого персоналу у XXI столітті: концептуальний аспект”, “Учитель у світовому вимірі”, “Розвиток людського капіталу – стратегічне завдання професійної освіти” та ін. [6; 7; 8]. Людина реалізує себе у процесі пізнання і самопізнання, у процесі напруженої праці. Послугуючись афоризмом Яна Павла II: “Світ праці – світ людський”, академік Н. Ничкало зазначає, що в ньому закладено глибокі ідеї філософії цивілізаційного розвитку людства, піднесення людини на різних історичних етапах, її духовного, соціокультурного розвитку, її невпинного поступу в багатьох вимірах і в різних сферах. Персоналістичне трактування праці (визнання особистості первинною творчою реальністю і вищою цінністю буття) дає можливість, на думку вченої, розглядати вартість (цінність) праці в багатьох вимірах, зокрема: антропологічному, моральному, соціальному, суспільному, родинному, національному, духовно-культурному, релігійному. Отже, науковець дотримується слушної думки про те, що особистість є головним “людським капіталом”. Цей людський капітал ранжується за трьома рівнями:

- *на особистісному рівні* людським капіталом називається знання й навички, які людина здобула шляхом навчання, професійної підготовки, практичного досвіду (використовуючи при цьому свої природні здібності) і завдяки яким вона може надавати вартісні виробничі послуги іншим людям. На цьому рівні людський капітал можна порівняти з іншими видами особистої

власності (майно, гроші, цінні папери, яка приносить доходи, і ми називаємо його особистим, або приватним людським капіталом;

- *на мікроекономічному рівні* людський капітал є сукупністю кваліфікацій та професійних здібностей всіх працівників підприємства, а також здобутки підприємства у справі ефективної організації праці і розвитку персоналу. На цьому рівні людський капітал асоціюється з виробничим і комерційним капіталом підприємства, бо прибуток одержують завдяки ефективному використанню усіх видів капіталу;

- *на макроекономічному рівні* людський капітал включає накопичені в такі галузі діяльності, як освіта, професійна підготовка і перепідготовка, служба профорієнтації та працевлаштування, оздоровлення тощо, і є суттєвою складовою національного багатства країни; ми називаємо його національним людським капіталом. Цей рівень включає всю суму людського капіталу всіх підприємств та всіх громадян держави (без повторного обліку), оскільки національне багатство охоплює багатство всіх громадян і всіх юридичних осіб [8, 31].

Отже, саме людина, її діяльність і праця є найбільшим капіталом держави. Саме в праці людина гуманізує свій світ і саму себе, вона духовно збагачується і збагачує інших.

Щоб цей людський капітал запрацював, потрібні належні умови, потрібна *професійна компетентність викладача, учителя*. Вона є невід'ємною складовою Я-концепції академіка Н. Ничкало. Вчена висловлює слушну думку, згідно з якою “Проблема вчителя є вічною. Відтоді, як існує людство, вона була, нині є актуальною, й буде завжди провідною в життєдіяльності суспільства” [7, 11]. Для науковця незаперечним є той факт, що послідовно повинна відбуватися *модернізація педагогічних кадрів*, підвищення рівня їх професійності, компетентності. Звісна річ, що це має відбуватись у контексті реального становлення педагогів, особливо учителів професійно-технічних навчальних закладів, діяльність яких є значною мірою специфічною, зважаючи, передусім на контингент учнів, а також ті завдання, які стоять перед цим учителем: максимально поєднати особистісне і професійне у становленні

майбутнього фахівця, підготовувати із нього цілісну особистість. Педагогічна діяльність – це мета-діяльність, це висококваліфікована професія, яка має вагоме значення для всього суспільства і вимагає від вчителів глибоких знань й особливої майстерності, котрі набуті і підтримуються в результаті систематичної і неперервної освіти. Ця діяльність зобов'язує також мати почуття особистої і колективної відповідальності за освіту учнів й забезпечення їм найбільш сприятливих умов у навчальних закладах.

Аналізуючи світові тенденції щодо ролі і місця учителя в сучасному суспільстві, академік Н. Ничкало пише: “Світова тенденція неперервної освіти зумовлює необхідність, щоб у підготовці викладачів відбулася докорінна переорієнтація, спрямована на здобуття ними необхідних знань і навичок, котрі дозволять їм справлятися з новими вимогами. Під впливом соціальних та інших змін, що відбуваються у суспільстві і справляють вплив на розвиток системи освіти, виникає потреба постійно підвищувати і модернізувати знання і навички вчителів та розуміння ними проблем. Зрозуміло, що це об'єктивно зумовлює зміни у змісті та методології підготовки вчителів і водночас підтверджує необхідність прийняття такого підходу, згідно з яким провідним завданням стає підвищення професійної кваліфікації вчителя протягом усієї його кар'єри” [7, 14].

З огляду на викладене, ще одним важливим компонентом Я-концепції академіка Н. Ничкало є *міжнародна співпраця*. Вчена протягом багатьох років спрямовує свій організаторський і науковий таланти, особистісну привабливість з тим, щоб Україну знали не лише в негативному, а й позитивному сенсі. Вона є незмінним організатором українсько-польських форумів, проведення Батишевських читань, спільних наукових пошуків із науковцями багатьох країн світу: Німеччини, Польщі, Бельгії, Нідерландів, Білорусії, Австрії, Кореї, Узбекистану та ін. Результати цієї співпраці публікуються в українських і зарубіжних виданнях, здійснюються захисти кандидатських і докторських дисертацій тощо.

Тут спрацьовує розумний прагматизм, відбувається обмін досвідом, набувається необхідна у науково-педагогічній діяльності комунікація і

взаєморозуміння не лише між науковцями, а й народами. Набувається те, що не завжди вдається нашим політикам і бізнесменам.

Варто зазначити, що викладене є значною мірою спрощеною моделлю Я-концепції професійно-технічної освіти академіка Н. Ничкало. До її складових варто зарахувати і такі елементи: єдність науки і практики, інтегрованість ПТО у сучасний глобалізований світ, експериментальна перевірка теоретичних досліджень, моніторинг функціонування і розвитку професійно-технічної освіти та ін.

На основі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Академік Н. Ничкало протягом багаторічної наукової, організаційно-практичної діяльності розробила авторську Я-концепцію професійно-технічної освіти України.

2. Концептуальними компонентами цієї Я-концепції є: неперервна професійна освіта; якість професійної освіти; інноваційність і випереджальність науки й освіти; людиноцентризм; професійна компетентність вчителя, викладача; міжнародна співпраця та ін.

3. Я-концепція академіка Н. Ничкало є відкритою, а тому здатна критично переосмислюватися, доповнюватися, удосконалюватися, відмовляючись від того, що в той чи інший період перестає бути актуальним і продуктивним.

Література:

1. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України: монографія / Н. Г. Ничкало. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 200 с.
2. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта – тенденція світова / Н. Г. Ничкало // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. – Частина 2 – Харків: “ОВС”, 2002. – С. 148-161.
3. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта: міжнародний аспект / Н. Г. Ничкало // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І. А. Зязюна. – Київ: Видавництво “Віпол”, 2000. – С. 58-80.

4. Ничкало Н. Г. Наукові пошуки: їх результати і перспективи / Нелля Ничкало, Наталія Талалуєва // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2007. – № 1. – С. 9-24.

5. Ничкало Н. Г. Національна доктрина розвитку освіти і педагогічна наука в Україні / Нелля Ничкало // Професійна освіта: педагогіка і психологія // українсько-польський, польсько-український щорічник. За ред. Т. Левовицького, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало. – Ченстохова – Київ: Вид-во Вищої педагогічної школи в Ченстохові, 2003. – Ч. IV. – С. 421-438.

6. Ничкало Н. Г. Проблеми підготовки виробничого персоналу у XXI столітті: концептуальний аспект / Нелля Ничкало // Професійна освіта: педагогіка і психологія // Українсько-польський, польсько-український щорічник. За ред. Т. Левовицького, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало. – Ченстохова – Київ: Вид-во Вищої педагогічної школи в Ченстохові, 2004. – Ч. VI. – С. 19-36.

7. Ничкало Н. Г. Учитель у світовому вимірі / Нелля Ничкало // Професійна освіта: педагогіка і психологія // Українсько-польський, польсько-український щорічник. За ред. Т. Левовицького, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало. – Ченстохова – Київ: Вид-во Вищої педагогічної школи в Ченстохові, 2003. – Ч. У. – С. 11-24.

8. Ничкало Н. Г. Розвиток людського капіталу – стратегічне завдання професійної освіти / Нелля Ничкало // Педагогічна і психологічна наука в Україні. Зб. наук. праць у 5 т. Т. 4. Професійна освіта і освіта дорослих. – К.: “Наукова думка”, 2012. – С. 27-43.

9. Ничкало Н. Г. Стандарти професійної освіти: проблеми методології і творчих пошуків / Нелля Ничкало // Професійна освіта: педагогіка і психологія // Українсько-польський, польсько-український щорічник. За ред. Т. Левовицького, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало. – Ченстохова – Київ: Вид-во ЗАТ “Віпол”, 2000. – Ч. II. – С. 47-63.

10. Ничкало Н. Г. Проблеми розвитку безперервної професійної освіти в Україні / Нелля Ничкало // Професійна освіта: педагогіка і психологія // Українсько-польський, польсько-український щорічник. За ред.

Т. Левовицького, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало. – Ченстохова: Вища педагогічна школа в Ченстохові, 1999. – Ч. I. – С. 163-174.

11. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія / Н. Г. Ничкало // Неперервна професійна освіта: теорія і практика // Науково-методичний журнал. – 2001. – Випуск 1. – С. 9-22.

Григорій Васянович

**Філософія професійно-технічної освіти у Я-концепції академіка Неллі
Ничкало**

У статті осмислюється авторська Я-концепція професійно-технічної освіти академіка Н. Г. Ничкало. Аналізуються основні її компоненти. Значна увага приділяється з'ясуванню таких аспектів концепції, як: людиноцентризм, неперервна професійна освіта, якість освіти, інноваційність та стандартизація тощо. Висвітлюється роль і місце учителя у сучасному навчально-виховному процесі.

Ключові слова: філософія освіти, Я-концепція, професійно-технічна освіта, неперервна освіта, якість освіти, людиноцентризм, інноваційність, стандартизація.

Hryhoryi Vasianovych

**Philosophy of Vocational Education in Self-concept of Academician Nellia
Nychkalo**

This article deals with the Self-concept of vocational education worked out by Academician N. G. Nychkalo. Its basic components are analyzed. Much attention is given to the elucidation of such aspects of the concept as person-centered education, continuous professional education, quality of education, innovation and standardization. The role and place of a teacher in today's educational process are revealed.

Key words: philosophy of education, Self-concept, vocational education, continuous education, quality of education, person-centered education, innovation, standardization.